

alterat per influència del fr. *arbalète* 'ballesta'; *hakebus* era compost de *bus* 'capsa', 'canonet buit', 'arma de foc', i *hake* 'ganxo', a causa del que servia per clavar el canó de l'arcabús. □ 1.ª doc.: 1527.

Poc després de la batalla de Pavia, l'any 1527, «volent entrar los spanyols, y mossé de Borbó dels primers, per la muralla, ab unes scales, vingué un tret de *alcabús* y ferí a Borbó» (*BABL* iv, 378). Després ho trobem ja en la forma més fidel a la francesa, amb *-r*, en els docs. de 1539 i 1546 cit. per *AlcM*, i «*arcabús: arcabusiium, tormentum manuarium*», 1575, *OPou* (*ThPu.*, p. 172). En un doc. rossellonès de 1598: «han hojts molts tirs de *arcabussos* y musquets» (*RLR* lx, 66), i en trobem bastantes cites d'aquesta procedència, de 1583 (*Alart, InvLCat.*, s. v. *rodanxa*), 1591 (*RLR* lv, 88) i 1593 (*archabussos*, ib. lvi, 449); figura com una arma ja molt posada a prova i emprada generalment, en el llibre de Moradell, de 1640, Guerra dels Segadors (cita de Careta, *DBarbr.*, s. v. *baqueta*).

El fr. *arquebuse* ja apareix el 1478, i n'hi ha una forma anterior *haquebute, hacquebuche* (cf. l'article *sacabuche* del *DCEC*); l'it. *archibuso* (*archibugio*) apareix primerament en l'*Orlando Furioso*, a. 1516; del francès també prové el cast. *arcabuz* (ja 1559, i *arcabuzero* el 1535): no hi ha raó per suposar que el castellà el vagi pendre de l'italià, i menys encara que el català el vagi pendre del castellà (com afirma *AlcM*): en cada una de les tres llengües és manlleu directe del francès; veg. *DCEC*.

DERIV.: *Arcausser* [1561]; *arquebusseria* [*archa*, 1527, i veg. infra, *-ussejar*]; *arquebusset* [1578]; *arcabussada* [1612]; *arcabussejar* [saludaren --- ab una bella salva de artilleria y de *arcabusseria*, y des de aquí fins a Barcelona sempre anaren *arcabussejants*], 1601-5, Jer. Pujades, *Dietari* i, p. 274].

Arcada, V. *arc* *Arcaduſ*, V. *catúſol*

ARCAIC, pres del gr. ἀρχαῖος id., derivat d'ἀρχαῖος 'antic'. □ 1.ª doc.: 1904, M. Obrador.

DERIV.: *Arcaisme* [1839, Lab.], pres del grec ἀρχαῖος id., derivat d'aquell; *arcaista*; *arcaitzar* [1905, Bulbena, Vogel], *arcàitzant*.

Arcàngel, *arcangèlic*, V. àngel *Arcar*, V. *arc* *Arçar*, V. *arç* *Arcat*, V. *arc* *Arçaus*, V. *arç* *Arcavot*, *arcavoteria*, V. *alcavot* *Arcada*, V. *arç* *Arcevesque*, V. *bisbe* *Arciprestat*, *arcipreste*, V. *prevere* *Arçó*, V. *arc* *Arçosa*, *arçot*, V. *arç*

ARDA, val. 'esquirol', i les seves variants *farda* i *sardeta*, V. *DCEC* i, 254-5 (*ARDILLA*).

Ardagull, V. *abriüll* (*OBRIR*)

ARDADA o ARDAT, és poc versemblant l'etimologia de l'al. *herde*, angl. *herd*, 'escamot, ramat'; veg. més aviat *dardar* (*DARD*).

ARDENT, participi actiu del verb antic *ardre* 'cremar', que venia del ll. ARDERE 'cremar, ser cremat, estar en combustió'. □ 1.ª doc.: S. XIII, Lull, etc.

Tant *ardent* com *ardentment* es troben sovint en les obres del Benaventurat: «qui amar vol ni adorar ni contemplar *ardentment* en Vós», «lo ciri bé *ardent* enlumena tota la cambra» (*Cont.*, 296, 278). No cal dir que se'n troben molts exs. en els altres prosistes medievals (B. Metge, etc.); «lo forn calent --- estar molt *ardent*: ferverco, fervo», *OPou*, *ThPu.*, 218. Estem segurs d'haver trobat exs. del verb *ardre* en màxims prosadors dels Ss. XIII-XIV. De tota manera, des dels orígens aquest verb en català tendí ràpidament a sortir de l'ús normal, de manera que es troba sobretot en poetes: *AlcM* només en cita exs. en Ausiàs i un sol en un doc. de 1329 («candlees de cera que *arden* e cremen a les misses»); figura també en els diccs. de rims (Jacme Marc, etc.), si bé això pot ser degut també a calc de la llengua d'oc; i ja en un text tan nòrdic i tan arcaic com les *VidesR.* el que es troba és l'intransitiu *cremar* («ay eu *cremi*») clama un dimoni, f° 161r1).

Forma això un violent contrast amb les altres llengües romàniques en què, almenys a l'Edat Mitjana, és general la conservació vigorosa d'ARDERE: port. i cast. *arder*, oc. ant. *ardre* [freqüentíssim en els trobadors de totes les èpoques, des del *Boeci* fins a Peire Cardenal, etc.: Appel, *Chr.*, p. 213; Rayn., 116b, i allí també molt vigorós com a transitiu, *Castiagilós*, etc.],¹ fr. ant. *ardre* [corrent en tota l'Edat Mitjana], it. *ardere*, etc.² A aquesta substitució ràpida i radical de ARDERE per CREMARE pogué contribuir molt el fet que en el participi i en les formes del tema de perfet ARSI, ARSISSET, etc., la fonètica catalana exigia l'assimilació de RS en SS, de manera que s'havia de produir un incòmode equívoc o homonímia amb ASSARE 'rostitir': això pogué resultar fatal a tots dos verbs, que en català aviat desaparegueren de l'ús l'un i l'altre.³

Ardent resta, en canvi, corrent i fins popular, amb evolucions semàntiques d'interès en algun punt: eiv. *ardent* «de colors chillones», PzCabrero. El mot, com és sabut, té com a femení *ardent*, però el femení *ardenta* es propagà en els primers decennis de la Renaixença fins als poetes més conservadors, no sols Maragall: «com lliga les idees *ardenta* inspiració», Verdaguier, «té vents --- i llum *ardenta*», Costa i Llobera.

DERIV.: *Ardentíssim* [fi S. xv, Isabel de Villena]. *Ardentor* [escr. Renaix.]; *ardentós*. *Ardència* [escr. Renaix.]; *ardentia* [1839, Lab.]; *ardentar*; *ardera*.

Ardor [Lull; «forn calent --- la bajor o *ardor* del foc: fervo», *OPou*, *ThPu.*, 219], del ll. ARDOR, -ORIS; *ardorós* [escr. Renaix.], *ardorositat* (creació recent, poc correcta); *ardura*, rar en cat. (S. xv) i de castíssime suspecte; *xardor* [1803, Belv. «xardó, m. xaforç», gènere i acc. inexactes i segurament infundats; f. 'escalfor ardorosa', escr. Renaix.], i *xardorós* [escr. Renaix.], provinents segurament del verb *eixardorar*